

AKADÉMIAI KIADÓ

Archaeologiai Értesítő

146 (2021) 283–286

DOI:

[10.1556/0208.2021.00005](https://doi.org/10.1556/0208.2021.00005)

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

Könyvismertetés

Rebay-Salisbury, Katharina – Pany-Kucera, Doris (eds): *Ages and Abilities: The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond*

Melis Eszter*

Rebay-Salisbury, Katharina – Pany-Kucera, Doris (eds): *Ages and Abilities: The Stages of Childhood and their Social Recognition in Prehistoric Europe and Beyond*. The Society for the Study of Childhood in the Past – Monograph 9. Oxford 2020, 248 oldal. DOI: <https://doi.org/10.1080/17585716.2021.1905888>.

A 2020 őszén Katharina Rebay-Salisbury és Doris Pany-Kucera szerkesztésében megjelent kötet a késő újkortól a római korig tekinti át a gyermekkor különböző fejlődési szakaszaira adott társadalmi válaszokat Közép-Európa és a Mediterráneum területén.

Mielőtt bemutatnánk a könyvet, talán nem haszontalan egy rövid kitérőt tenni a gyermekek régészeti kutatását illetően, amely mostanában, részben e kiadványnak is köszönhetően, a magyar régészetnek egyre inkább részévé válik. Az angolszász kutatásban a gyermekkor régészete jelenleg virágkorát éli, ugyanakkor már több mint 30 éves kutatási hagyományra tekint vissza.¹ Fő küldetése, hogy az egykor élt gyermekeket helyezze vizsgálatai fókuszába, a rájuk vonatkozó források kutatását a felnőttekével egyenrangúvá tegye. Ez a megközelítés a női, anyai szerepek „felfedezésével”, a gender kutatással részben párhuzamos, részben abból nőtt ki. Tágabb értelemben a gyermekek kutatása, mint a biológiai ritmus által meghatározott identitás, az identitásrégészet része (erről a kutatási irányzatról magyar nyelvű összefoglalót² olvashatunk az *Archaeologiai Értesítő* korábbi számában). A magyar őskorkutatásban a nemi szerepek³ és az egykor élt gyermekek modern szempontú vizsgálata egyaránt a közelmúltban indult el, ugyanakkor különösen ígéretesek azok az esettanulmányok, amelyekben az egykori gyermekek tárgyak készítőjeként, azaz aktív cselekvőként jelennek meg.⁴ Fontos ugyanis, hogy a gyermekkor régészete nem szorítkozik, nem szorítkozhat a sírok vizsgálatára, mivel a gyermekek eltemetésének módja, mellékeleteik elsősorban a felnőttek közösségének a legfiatalabbakhoz, a gyerekek elvesztéséhez való viszonyát tárja fel.⁵ Természetesen a gyereksírok ennek ellenére az egyik leggazdagabb és legfontosabb forrásanyagot jelentik a gyermekkor kutatásában, amely a modern természettudományos vizsgálatoknak köszönhetően nemcsak a fiatalon elhunytak betegségeiről vagy nemükről, de életmódjukról (pl. táplálkozásukról) is információval szolgálhatnak. Emellett azonban a tárgyi, valamint – amennyiben rendelkezésre állnak – írott és képi források bevonása elengedhetetlen a gyermekkor kutatásába.

Ezeknek a szempontoknak az érvényesítésére törekszik a 2007-ben Oxfordban a gyermekkor múltbeli történetének megismerésére létrejött társaság (*The Society for the Study of Childhood in the Past [SSCIP]*).⁶ Az éves konferenciákon és folyóiraton kívül az elmúlt 10 évben kilenc kötetben tették közzé eredményeiket, monográfiásorozatuk 9. tagja az ismertetésem tárgyául szolgáló kiadvány. Míg a korábbi kötetek elsősorban Nyugat-Európa és a Mediterráneum területén élt gyermekek életére koncentráltak, a legutóbbi, 8. kötettől megjelentek közép-európai témájú tanulmányok, elsősorban a nagy sírszámú, kora bronzkori ausztriai temetők elemzésének köszönhetően.⁷ Ez utóbbi gazdag forrásanyag az egyik alapja az Ausztriá-

¹LILLEHAMMER 1989.

²KONCZ–SZILÁGYI 2017.

³SIKLÓSI 2013; ANDERS–NAGY 2019; SZEVERÉNYI et al. 2020.

⁴KIRÁLY–KOÓS 2013; FÜLÖP 2016; GUCSI–SZABÓ 2018.

⁵MURPHY–LE ROY 2017.

⁶<https://sscip.org.uk/> (utolsó elérés: 2021. 04. 30.).

⁷APPLEBY 2018; REBAY–SALISBURY 2018.

* Levelező szerző:

E-mail: melis.eszter@abtk.hu

AKJournals

ban Katharina Rebay-Salisbury vezetésével, európai uniós támogatással folyó kutatásoknak az őskori anyákról, és újabban az őskori identitásokról.⁸

A közép-európai régészek és antropológusok „integrálását” a gyermekkor kutatásába még inkább elősegítette az SSCIP 2018-ban, a bécsi Természettudományi Múzeumban tartott éves konferenciája, amely ugyancsak Katharina Rebay-Salisbury *“The value of mothers to society”* projektjének támogatásával valósult meg. A bemutatandó tanulmánykötet gerincét az itt elhangzott előadásokból írt értekezések adják. A konferencia egyik fő célja a gyermekkor kutatásával foglalkozó különböző tudományterületek képviselői (régészek, antropológusok) közti kommunikáció és együttműködés fejlesztése volt. Ezt az „együttgondolkodást” tükrözi a könyv is: a csonttani és régészeti eredmények, az írott és a képi források elemzésének bevonásával. A kötet központi kérdése, hogy a gyermekkor különböző fejlődési szakaszai kimutathatók-e régészeti, valamint a fiúk és lányok esetében melyik életkorban számolhatunk fokozatos vagy hirtelen átalakulásokkal. A 16 fejezet széles földrajzi és időbeli spektrumon belül a gyermekek helyzetének egyedi, regionális, illetve általános jellegzetességeire világít rá.

A tanulmányok több mint egyharmada Közép-Európa keleti részein élt gyermekek régészetével foglalkozik, ezen kívül olaszországi és görögországi témájú fejezetek találhatók a kiadványban. Az egyetlen közel-keleti, mezopotámiai tárgyú dolgozat, bár földrajzilag „kilóg” a többi közül, de az írott, képi és régészeti források integrálásával fontos adatokkal szolgál a gyermekkor fejlődési szakaszainak értékeléséhez (133–150. o.). A fejezetek széles időbeli spektrumot ölelnek fel – nagy vonalakban Kr. e. 5000 és Kr. u. 500 között –, azonban felük érinti a magyarországi bronzkornak megfelelő (Kr. e. 2500–800 közötti) időszakot. Ezen belül öt tanulmány Közép-Európa területén, a bronzkor időszakában élt gyerekekkel foglalkozik, így a korszakot kutató régészeknek (is) különösen ajánlott a kötet. A közép- és dél-európai kutatási súlypont nemcsak a fejezetek témájában, hanem a szerzők hovatartozásában is tükröződik: a korábbi SSCIP kötetekhez képest alacsony az angol vagy amerikai kutatók (6 szerző a 26 közül) aránya. A többnyire közép- vagy dél-európai intézményekben dolgozó kutatók első kézből elemzik térségük forrásanyagát, többé-kevésbé magukévá téve a gyermekkor-kutatás angolszász megközelítését. A kötet így nem csupán a tudományterületek közötti, hanem régészeti iskolák közti találkozást is lehetővé tett. A gyermekkor-kutatásban – számos más tudományterülettel eltérően – a női kutatók dominálnak, a jelen kötet szerzői is néhány örvendetes kivételtől eltekintve nők.

Az informatív bevezetőt követően egy kultúrantropológiai témájú tanulmányt olvashatunk az új és nyíl használatának elsajátításáról gyermekkorban két amerikai kutató tollából (11–25. o.). Majd a kötet első felében a közép-európai

témájú tanulmányok következnek nagyjából időrendi sorrendben. Elsőként egy bulgáriai, gazdag rézkori temetőben feltárt gyermeksírok arányával és az ezekben temetett fém-mennyiség eloszlásával ismerkedhetünk meg, amelynek alapján minden egyén fontos volt a közösség virágzása szempontjából (26–33. o.). A negyedik fejezetben az ausztriai Traisen-völgyben a harang alakú edények és zsinórdíszes kerámia kultúrájához sorolt gyermeksírokat az azóta sajnálatos módon elhunyt Daniela Kern elemezte: a mellékletek szimbolikus jelentése mellett a tárgyaknak az eltemetett mindennapi életében betöltött szerepére világított rá (34–49. o.). A legkisebb gyermekek, sőt magzatok régészeti anyagát és édesanyjukkal való szoros kapcsolatot mutatja be a következő tanulmány szlovákiai és csehországi kora bronzkori példákon keresztül (50–68. o.). Az ausztriai vegyes rítusú Pitten halomsíros temetőjének esettanulmányával arra a következtetésre jutnak a kötet szerkesztői, hogy a gyermekek kisgyermekkorától (4–5 éves kor) válhattak a közösség tagjaivá, és a késő gyermek- és kamaszkorban különösen fontos lehetett a szociális identitás reprezentációja (69–84. o.). Visszatérve az európai kora bronzkor időszakára, Magyarország nyugati részén is többféle rítussal temetkező közösségek találkozásával számolhatunk, amelyek körében a gyermekek temetkezései szempontjából különböző tendenciákat lehetett megfigyelni: a hamvasztásos sírok esetében a szociális identitás reprezentációját néhány éves kortól, a csontvázas sírok esetében a nemi szerepek kifejezését a késő gyermekkorától (8–12 éves kor) (84–106. o.). A horvátországi késő bronzkori hamvasztásos temetkezések vizsgálata alapján a gyermekek a közösség egyenlő tagjai lehettek, és néhány gazdag gyermek sír családjuk kiemelkedő státuszára vagy az életkoruknak megfelelő átmeneti rítusra utal (107–121. o.).

A kötet második felének fejezetei a sokrétűbb forrásanyaggal rendelkező mediterráneumi és közel-keleti területekkel foglalkoznak. A mykénei kor gyermekeinek esetében a sírok és a lineáris B táblák töredékes forrásainak összevetése alapján a gyermekek státuszában meghatározó lehetett származásuk, és hogy melyik foglalkozási csoporthoz tartozott a családjuk (122–132. o.). A másik görögországi témájú tanulmány a csaknem 1000 évvel későbbi attikai vázákon a kisgyermekkor egyik fő attribútumának számító, játékként használt kiskocsi ábrázolásokat elemzi (209–220. o.). A tanulmányok egy jelentős része itáliai témájú, ahol a gyermekekre vonatkozóan gazdag, római kori, írott forrásanyag is rendelkezésre állt. Ezek közül is kiemelném Francesca Fulminate munkáját, amely a Kr. e. 1050 és Kr. e. 500 közötti latiumi csecsemőkkel és gyermekekkel kapcsolatos szerteágazó forrásanyag elemzése alapján 3–5 éves kor között állapította meg a két fejlődési szakasz közti átmenetet (151–173. o.). A biológiai életkor mellett azonban nem elhanyagolhatóak a gyermekek megítélése szempontjából további tényezők sem, mint például nemük, származásuk, egészségi állapotuk, képességeik, amelyeket összességében a személyiség fejlődésével kísérel meg leírni a következő tanulmány a vaskori Veneto-beli gyermeksírok példái alapján (174–192. o.). Egy Pó-vidéki több ezer síros, Kr. e. 6. és 3. század közötti nekropolisz folyamatban lévő vizsgálata egyes életkorcsoportok temetőn kívüli eltemetésének lehetőségét veti

⁸<https://www.oeaw.ac.at/en/oeai/research/prehistory-wana-archaeology/prehistoric-identities> (utolsó elérés: 2021. 04. 30.).

⁹<https://www.oeaw.ac.at/en/oeai/research/prehistory-wana-archaeology/prehistoric-identities/the-value-of-mothers-to-society> (utolsó elérés: 2021. 04. 30.).

fel (193–208. o.). Az utolsó két tanulmány a biológiai és társadalmi születéssel, illetve a csecsemőkorral kapcsolatos római kori szokásokat, rítusokat mutatja be (221–248. o.).

A szerkesztők gondos munkájának köszönhetően igényes kivitelű, színvonalas nyelvhasználatú tanulmánykötetet tarthatunk a kezünkben. Azaz nemcsak a kezünkben tarthatjuk, hanem mindenki számára hozzáférhető és letölthető a kiadvány az Archaeopress kiadó honlapjáról.¹⁰ Az open-access publikálásnak köszönhetően az érdeklődők széles köre és a nemzetközi tudomány számára is könnyen elérhetőek a gyermekkor-kutatás újabb eredményei. Az angolszász tudományos munkákhoz hasonlóan a kötet kizárólag fekete-fehér ábrákat tartalmaz, bár sok esetben a sírfotók vagy éppen a diagramok értelmezését elősegítené a színes kivitel, a figyelemfelkeltésről nem is beszélve. A rendkívül széles körű tanulmányokat nem lehetett könnyű egy csokorba rendezni, a közép-európai és mediterráneumi témák világos elkülönítése figyelhető meg. A közép-európai térségről szóló cikkek időrendi sorát kissé megtöri, hogy a pitteni esettanulmány megelőzi a magyarországi középső bronzkorral foglalkozót, míg valójában a halomsíros kultúra a magyarországi középső bronzkort követő (Kr. e. 1500 utáni) időszak.

Mivel a tanulmányok különböző antropológiai iskolák életkor-meghatározásain alapulnak, nem beszélhetünk a kötetben belül egységes terminológiáról, ugyanakkor az egyes dolgozatok tisztázzák az általuk használt életkor-csoportokat. Hosszabb távon azonban a gyermekkor-kutatás nagy kihívása az életkor-kategóriák egyfajta standardizációja az átfogó elemzések és összehasonlítások átláthatósága érdekében. A biológiai életkor minél pontosabb meghatározását már számos embertani módszer segíti, amelyek alapján beszélhetünk a csontok (ezen belül is többféle módszer ismert)¹¹ vagy fogak által meghatározott életkoráról. Ez utóbbin belül az egyik legújabb metódus a Katharina Rebay-Salsbury kutatócsoportjában is alkalmazott fogcement alapú életkor-meghatározás (*“tooth cementum annulation”*), amely a fogak kibújásának becsült idejét a fogcementben mikroszkóppal megfigyelhető, évente párban képződő sötét és világos sávok számával veti össze.¹² Azonban a lehető legpontosabban meghatározott biológiai kor sem feleltethető meg az egykor élt gyermek képességeivel, helyzetével, azaz társadalmi életkorával. Ezért fontos az életkor-kategóriák elkülönítésénél a régészeti, vagy éppen írott és képi források bevonása.

Bár a tanulmányok széles földrajzi és időbeli spektrumot fednek le, mégis megfigyelhetők a gyerekek fejlődésében univerzális fordulópontok, amelyekre a szerkesztők által írt bevezető fejezet világít rá (1–9. o.). Ezeket részben biológiai folyamatok határozzák meg, mint a gyermek emésztőrendszerének fejlődése, vagy a nemi érettség. Az anyatejes táplálás időtartama ugyanakkor többnyire társadalmilag meghatá-

rozott, befolyásolja a közösség gazdálkodása, értékrendje. A kötetben vizsgált földművelő, letelepült, helyenként városias életforma szerint élő közösségekben körülbelül 3 éves kora befejeződött a kisgyermek anyatejes táplálása, amely általában a gyermekek önálló személyként való elismerését is jelentette a társadalomban.

A másik ilyen mérföldkő a késő gyermekkor (7/8–12/14 éves kor között) időszaka, amelyet több esetben a felnőttekhez hasonló reprezentáció jellemez. Bár mai szemmel a nemi érettség ez korábbra esik, további régészeti korokban – a neolitikumtól a kora középkorig – megfigyelhető a késő gyermekkorokban elhunytak esetében a felnőtt nőekkel és férfiakal közel azonos eltemetési mód, amely nemcsak a biológiai érettséggel, de a felnőtt korba átvezető, átmeneti rítusokkal is kapcsolatban állhat.¹³ Felmerül annak lehetősége, hogy a gyermekeket nemcsak az életükben betöltött státuszukat jelző tárgyakkal, hanem a számukra elérhető nemi és szociális identitás attribútumaival temetik el, azaz a temetési módjuk a biológiai és társadalmi életkoruknál egyaránt idősebbet mutat. Mindenesetre a kötetben szereplő esettanulmányokban – az írásbeliséggel rendelkező társadalmaknál is – a források azt igazolják, hogy a lányok és fiúk a kamaszkor folyamán a közösség teljes jogú tagjaivá váltak, azaz társadalmi szempontból a biológiai fejlődés végénél korábbra tehető a felnőttkor kezdete. Végezetül ismételtelen felhívnom a figyelmet a kötet úttörő jellegére, mivel az elsők közt teszi hozzáférhetővé a nemzetközi kutatás számára a közép-európai közösségek életkori és társadalmi nemi struktúrájával kapcsolatos régészeti eredményeket a késő neolitikum és a római kor közötti időszakból.

IRODALOM

ANDERS, ALEXANDRA–NAGY, EMESE GYÖNGYVÉR

2019 Making the invisible visible. Expressing gender in mortuary practices in north-eastern Hungary in the 5th millennium BCE. In: Koch, J. K.–Kirleis, W. (eds): *Gender Transformations in Prehistoric and Archaic Societies. Scales of Transformations in Prehistoric and Archaic Societies* 6. Leiden, 183–203.

APPLEBY, JO

2011 Bodies, burials and ageing: Accessing the temporality of old age in prehistoric societies. *Oxford Journal of Archaeology* 30:3, 231–246. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0092.2011.00367.x>

2018 Grandparents in the Bronze Age? In: Lillehammer, G.–Murphy, E. (eds): *Across the Generations: The Old and the Young in Past Societies. The Society for the Study of Childhood in the Past – Monograph* 8. AmS-Skrifter 26. Stavanger, 49–60.

BICKLE, PENNY–FIBIGER, LINDA

2014 Ageing, childhood and social identity in the Early Neolithic of Central Europe. *European Journal of Archaeology* 17:2, 208–228. DOI: <https://doi.org/10.1179/1461957114Y.0000000052>

¹⁰<https://www.archaeopress.com/ArchaeopressShop/Public/display-ProductDetail.asp?id={695386DD-29F4-48EA-B368-53AB697B5039}> (utolsó elérés: 2021. 04. 30.).

¹¹Ld. APPLEBY 2011, Fig. 1.

¹²PANY-KUCERA et al. 2020, 24.

¹³BICKLE–FIBIGER 2014; RÁCZ–SZENICZEY 2018; ANDERS–NAGY 2019, 195–196; SZEVEÉNYI et al. 2020, 33–34.

FÜLÖB, KRISTÓF

2016 Különleges késő bronzkori gyermeksíró és miniatúr edénykészlete (A special Late Bronze Age child grave and its miniature vessel set). *Tisicum – A Jász-Nagykún-Szolnok megyei múzeumok évkönyve* 2, 121–131.

GUCSI, LÁSZLÓ–SZABÓ, NÓRA

2018 Examination and possible interpretations of a Middle Bronze Age structured deposition. *Dissertationes Archaeologicae* 3/6, 217–285. DOI: <https://doi.org/10.17204/dissarch.2018.217>

LILLEHAMMER, GRETE

1989 A child is born. The child's world in an archaeological perspective. *Norwegian Archaeological Review* 22, 89–105. DOI: <https://doi.org/10.1080/00293652.1989.9965496>

KIRÁLY, ÁGNES–KOÓS, JUDIT

2013 Gondolatok a késő bronzkori antropomorf agyagplasztikáról (előadás). *Őskori művészet – Művészet az őskorban, Őskoros kutatók VIII. összejövelele, Déri Múzeum, Debrecen* 2013. 10. 16–18.

KONCZ, ISTVÁN–SZILÁGYI, MÁRTON

2017 Az identitás régészetének elméleti alapjai (Theoretical foundations of the archaeology of identity). *Archaeologiai Értesítő* 142, 193–215. DOI: <https://doi.org/10.1556/0208.s2017.142.7>

MURPHY, EILEEN–LE ROY, MÉLIE

2017 Introduction: Archaeological Children, Death and Burial. In: Murphy, E. M.–Le Roy, M. (eds): *Children, Death and Burial: Archaeological Discourses*. The Society for the Study of Childhood in the Past – Monograph 5. Oxford, 1–18.

PANY-KUCERA, DORIS–SPANNAGL-STEINER, MICHAELA–WALTENBERGER, LUKAS–PARSON, WALTHER–STROBL, CHRISTINA–RENDL, BARBARA–JANKER, LUKAS–KANZ, FABIAN–REBAY-SALISBURY, KATHARINA

2020 Social Relations, Deprivation and Violence at Schleinbach, Lower Austria. Insights from an Interdisciplinary Analysis of the Early Bronze Age Human Remains. *Archaeologia Austriaca* 104, 13–52. DOI: <https://doi.org/10.1553/archaeologia104s13>

RÁCZ, ZSÓFIA–SZENICZEY, TAMÁS

2018 Beloved successors, young fiancées? Children graves of the 6th–8th century cemeteries of Kölked (South-West Hungary) (előadás). 11th Annual International Conference Society for the Study of Childhood in the Past, Natural History Museum, Wien, Austria, 20–22 September 2018.

REBAY-SALISBURY, KATHARINA

2018 Personal Relationships between Co-buried Individuals in the Central European Early Bronze Age. In: Lillehammer, G.–Murphy, E. (eds): *Across the Generations: The Old and the Young in Past Societies*. The Society for the Study of Childhood in the Past – Monograph 8. *AmS-Skrifter* 26. Stavanger, 35–48.

SIKLÓSI, ZSUZSANNA

2013 Traces of Social Inequality during the Late Neolithic in the Eastern Carpathian Basin. *Dissertationes Pannonicae* IV/3. Budapest.

SZEVERÉNYI, VAJK–PÁSZTÓKAI-SZEŐKE, JUDIT–SIKLÓSI, ZSUZSANNA–KISS, VIKTÓRIA

2020 Changing femininities and masculinities between the Neolithic and Early Roman Period in Hungary: A review. In: Bistáková, A.–Březinová, G.–Ramsel, P. C. (eds): *Multiple Identities in Prehistory, Early History and Presence*. *Archaeologica Slovaca Monographiae – Communicationes* 24. Bratislava, 31–47.

